

Od Redakcji

W Polsce Ludowej szeroko rozumiany aparat represyjny państwa był integralną częścią panującego systemu politycznego i z oczywistych względów jego instytucje nie mogły stać się – poza nielicznymi wyjątkami – przedmiotem rzetelnych badań naukowych. O aparacie represji pisano niewiele – generalnie pozytywnie – a jego dziejami zajmowała się mała grupa zaufanych historyków partyjnych, najczęściej funkcjonariuszy owego aparatu.

Upadek komunizmu, likwidacja cenzury i powstanie III Rzeczypospolitej zdawały się otwierać zupełnie nowy rozdział w gromadzeniu i popularyzacji wiedzy o peerelowskich instytucjach represji. Tak się jednak nie stało. Spośród wielu przyczyn niespełnienia się tych oczekiwań decydujące okazało się odcięcie środowisk naukowych od źródeł, tj. brak szerokiego dostępu do tzw. resortowych zasobów archiwalnych gromadzonych w okresie rządów komunistycznych.

W pierwszej dekadzie III Rzeczypospolitej – w latach 1989–1998 – ukazała się tylko jedna monografia dotycząca dziejów cywilnych organów bezpieczeństwa w Polsce Ludowej¹. Publikacja ta, będąca rezultatem kwerend archiwalnych przeprowadzonych przed 1990 r., przygotowana została głównie na podstawie aktów normatywnych kierownictw resortów bezpieczeństwa i spraw wewnętrznych. Jedną zaledwie pracę monograficzną, dotyczącą lat 1943–1948, poświęcono wojskowym służbom informacyjnym². W tym czasie wydana została również tylko jedna monografia terenowych struktur Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego³ oraz kilka pozycji źródłowych, w tym dotyczących centrali resortu bezpieczeństwa publicznego i Informacji Wojskowej⁴. Pojawiło się też kilkadziesiąt publikacji traktujących o mechanizmach funkcjonowania komunistycznego aparatu represji, mają one jednak przeważnie charakter przyczynkowski bądź regionalny.

Utworzenie w grudniu 1998 r. Instytutu Pamięci Narodowej i rozpoczęcie przezeń działalności jesienią 2000 r. zapowiadało nadanie badaniom w tej dziedzinie nowej jakości. Przejęcie i następnie szerokie otwarcie archiwów służb komunistycznych spowodowało znaczący – można rzec: lawinowy – wzrost zainteresowania dziejami aparatu represji. Niemal natychmiastowe uruchomienie przez tę instytucję

¹ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.

² W. Tkaczew, *Powstanie i działalność organów Informacji Wojska Polskiego w latach 1943–1948. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 1994.

³ Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998.

⁴ Na uwagę zasługują m.in.: *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1: *Lata 1944–1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994; cz. 2: *Lata 1948–1949*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996 („Dokumenty do dziejów PRL”, z. 5, 9); *Biuletyny Informacyjne MBP 1946*, Warszawa 1996; *Biuletyny Informacyjne MBP 1947*, t. 1, Warszawa 1993; *Biuletyny Informacyjne MBP 1948*, t. 2, Warszawa 1995; Z. Palski, *Agentura Informacji Wojskowej w latach 1945–1956*, Warszawa 1992 („Dokumenty do dziejów PRL”, z. 3).

wydawnictw, w tym periodycznych („Pamięć i Sprawiedliwość” i „Biuletyn IPN”), zawierających dokumenty, studia i wskazówki metodologiczne, okazało się jednak niewystarczające dla poznania struktur, ludzi i mechanizmów działania tego aparatu. Także realizowane przez Biuro Edukacji Publicznej IPN ogólnopolskie programy badawcze nie mogą wypełnić w ciągu krótkiego okresu ogromnej luki w wiedzy społeczeństwa na ten temat ani zmienić utrwalonych w zbiorowej świadomości stereotypów. Zapóźnienia kilkudziesięciu lat, jak i oczekiwania społeczne są zbyt wielkie, aby pospieszne czy doraźne działania okazały się w pełni skuteczne.

Podjęcie systematycznych studiów i ustawiczne poszerzanie ich zakresu, współpraca różnych środowisk historyków – szczególnie tych prowadzących badania nad regionalnymi strukturami aparatu represji – oraz powołanie pisma służącego prezentacji wyników badań dotyczących tej tematyki i będącego zarazem forum merytorycznych dyskusji wydają się więc niezmiernie ważne dla pomnażania i weryfikacji wiedzy o istotnym aspekcie najnowszej historii. Potwierdzają to doświadczenia niektórych odpowiedników polskiego IPN w krajach sąsiednich, gdzie od kilku lat trafiają do intelektualnego obiegu wydawnictwa ciągle traktujące o tej problematyce, m.in. w całości poświęcone omawianym zagadnieniom czeskie „Securitas Imperii”.

Wziąwszy pod uwagę te właśnie względy, postanowiliśmy zainicjować wydawanie kolejnego periodyku IPN pt. „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”. Jego celem będzie z jednej strony pogłębienie i skoordynowanie badań nad dziejami tego aparatu, z drugiej zaś – w myśl odpowiednich zapisów ustawy o IPN – upowszechnianie wiedzy o nim w społeczeństwie. Mamy nadzieję, iż publikowane w tym piśmie wyniki badań szczegółowych dotyczących totalitarnych instytucji represji prowadzonych przez badaczy reprezentujących różne środowiska naukowe staną się przesłankami trafnych syntez i pozwolą dokładniej przeniknąć mechanizmy funkcjonowania tego aparatu jako całości, a to z kolei przyczyni się do poznania procesu zniewolenia społeczeństwa polskiego przez komunizm oraz zrozumienia przyczyn internalizacji jego zasad w świadomości licznej rzeszy obywateli.

Realizacji takich właśnie założeń sprzyjać ma przyjęta formuła pisma. W planowanych działach tematycznych będzie można odtwarzać struktury centralne i terenowe aparatu represji, ich obsadę personalną, przedstawiać i analizować wytworzone przez jego instytucje ciekawsze dokumenty, wreszcie ukazywać sylwetki poszczególnych funkcjonariuszy, tych, którym partia komunistyczna zawdzięczała totalitarny zakres i trwałość swojej władzy. W piśmie znajdzie się również miejsce dla rozważań metodologicznych, prezentacji bibliografii i stanu badań nad aparatem represji, a także recenzji publikacji o tej tematyce. Dział bibliografii zostałby przy tym poszerzony o niezwykle ciekawą – naszym zdaniem – bibliografię zawartości czasopism tzw. resortowych, wydawanych przed 1990 r., natomiast dział recenzji – o prezentację i ocenę polskojęzycznych wydawnictw poświęconych funkcjonowaniu komunistycznych służb bezpieczeństwa w krajach byłego bloku sowieckiego. Całość uzupełni dział „W oczach własnych”, w którym znajdą się krytycznie opracowane i poprzedzone merytorycznym wstępem wspomnienia byłych pracowników aparatu.

Przedmiotem badań relacjonowanych w piśmie powinny być wszystkie instytucje komunistycznego aparatu represyjnego, a więc: Resort Bezpieczeństwa Publicz-

nego PKWN, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i ich terenowe urzędy wszystkich szczebli, wojskowe, w tym graniczne służby specjalne, służby więzienne oraz jednostki organizacyjne Milicji Obywatelskiej, sądownictwa i prokuratury, a także jednostki paramilitarne.

Przygotowując do druku pierwszy numer „Aparatu Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, staraliśmy się – na ile pozwoliła przyjęta dla tego rodzaju periodyku objętość – maksymalnie poszerzyć jego zakres tematyczny tak pod względem rzeczowym, terytorialnym, jak i czasowym. Przekazując Czytelnikom niniejszy tom, oczekujemy zgłaszania do Redakcji wszelkich krytycznych uwag na jego temat, a także liczymy na życzliwe wsparcie naszej inicjatywy wydawniczej przez różne środowiska historyków – czego wyrazem będzie podjęcie współpracy badawczej i publicystycznej w przygotowaniu kolejnych numerów pisma.

Zbigniew Nawrocki